

Loring Danforth
Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ
 Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο
 Μετάφραση ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΡΚΕΤΟΣ

Το βιβλίο αυτό εξετάζει τη διαμάχη για τη μακεδονική ταυτότητα υπό το πρίσμα των πρόσφατων θεωρητικών εργασιών για τον εθνικό εθνικισμό, την επινόηση της παράδοσης και το ρόλο του κράτους στη διαδικασία της εθνογένεσης. Η διαμάχη αποθεώνει στο ευρύτερο πλαίσιο της βαλκανικής ιστορίας, καθώς και σε σχέση με την πρόσφατη διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας. Στα στόχαστρο της μελέτης βρίσκεται η υπερεθνική διάσταση του «αίχμηρικού πολιτισμικού πολέμου» για τη Μακεδονία, που διεξάγεται τόσο στα Βαλκάνια, όπου ο συγγραφέας διεξοδικά αναλύει τη διαπλοκή ανάμεσα σε εθνικές πολιτικές, καμπάνιες και κινήματα, όσο και στις κοινότητες της διασποράς στην Αυστραλία, όπου αναδεικνύει τη συμβολή της ιδιαίτερης βιογραφίας και εμπειρίας στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας.

«Μέσα σε όλη τη διαμάχη γύρω από τη Μακεδονία και τη μεγαλύτερη αντίθεση της Ελλάδας στη χρήση του ονόματος από το νέο ανεξάρτητο κράτος, η μελέτη του Ντόνφορντ φέρνει μια αίσθηση επιστημονικής φρεσκάδας. Έρχεται πίσω στις πολλαπλές σημασίες του όρου Μακεδονία, γεωγραφικές όσο και εθνικές, και αναλύει διαφορετικές αλληλοσυγκρουόμενες διεκδικήσεις της μακεδονικής ταυτότητας (...) Εξετάζει επίσης τη μεταναστευτική κοινότητα της Αυστραλίας, όπου ορισμένοι άτομα, ακόμη και στην ίδια οικογένεια, αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως Μακεδόνες, ενώ άλλα ως Έλληνες. Το βιβλίο είναι σπουδαίο τόσο σ' εκείνους που ενδιαφέρονται για την πολιτική στα Βαλκάνια και τις εθνικές συγκρούσεις τους, όσο και σε μελετητές που ασχολούνται με τη θεωρητική μελέτη της διαμόρφωσης ταυτότητας.»

ΛΑΜΑΝΤΙΑ ΠΟΛΛΙΣ

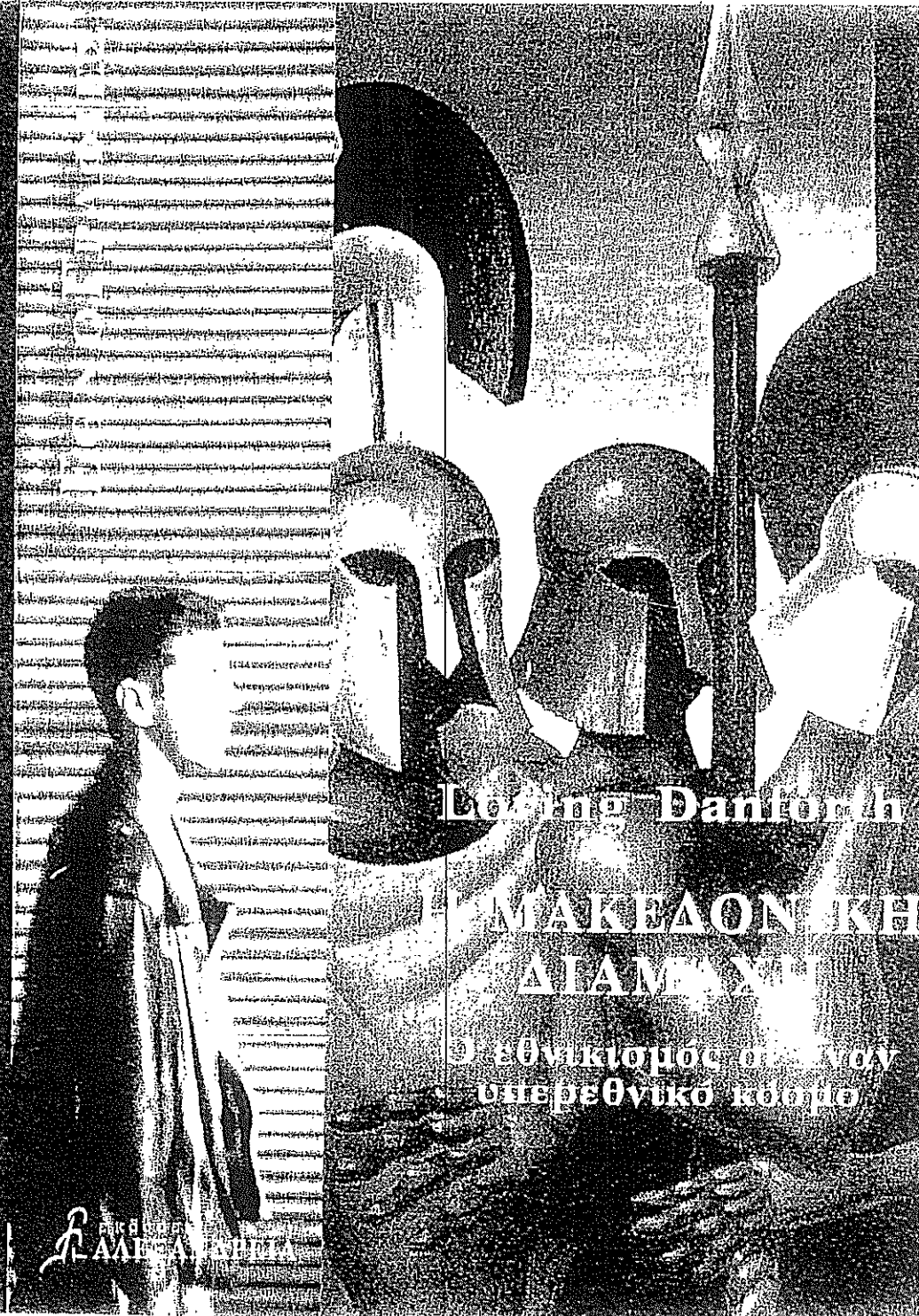
«Σ' αυτή την ισορροπημένη και διευγή ανάλυση ενός σύνθετου και πολιτικά επίπλοου θέματος, ο Λόριγκ Ντόνφορντ εξετάζει τη διεκδίκηση και την κατασκευή ενός μακεδονικού εθντισμού στη Βόρεια Ελλάδα και στην Αυστραλία. Κοιτάζοντας το ζήτημα από πολλές αναγκαστικές σκοπίες, διερευνά επίσης ευρύτερα θέματα όπως η επινόηση εθνοτήτων στον υπερεθνικό μας κόσμο, η θέση των μεταναστών στο σύγχρονο κράτος και οι διαφορές ανάμεσα σε ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ελλάδα, οικισμένες πάνω σε μια εθνοτική ταυτότητα, και «παλιπολιτισμικές» πολιτείες, όπως η Αυστραλία, συγκροτημένες γύρω από μία ταυτότητα πάλη.»

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΤΖΟΤΣΑΝΗΣ

Μετέττα εξωφύλλου
 και φωτογραφία εισαόσι
 Έδη Κώτσου

ISBN 960-221-153-9

Loring Danforth Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ

Loring Danforth

**ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ
 ΔΙΑΜΑΧΗ**

Ο εθνικισμός σε έναν
 υπερεθνικό κόσμο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΟΓΡΑΦΙΑ

για του Πρέστον (τη «μακεδονική ομάδα»), οι αντίπαλοι τους βρίζουν «Γραικομάνοις». «Ούτε αυτοί μας θέλουν ούτε εκείνοι», είπε ένας οπαδός του Αλέξανδρου του Χάιντελμπεργι. «Οι Έλληνες μας λένε Βουλγαρους και οι Γιουγκοσλάβοι λένε: "Είσαστε *Εργκέιτ* [Μακεδόνες του Αιγαίου]. Έξω από δω!" Και οι δυο τους μας χρησιμοποιούνε όταν μας έχουνε ανάγκη, κι όταν δεν μας έχουνε πια, μας προδίνουνε».

Αυτή είναι η αληθινή τραγωδία ανθρώπων όπως ο Τεντ Γιαννάς. Επειδή ανήκουν σε μια εθνοτική ομάδα η οποία είναι περιθωριακή και στα δύο έθνη, μια εθνοτική ομάδα που κατοικεί στη μεθοριακή περιοχή όπου συναντώνται τα δύο κράτη, δεν τους δέχονται ως πλήρη μέλη σε κανένα έθνος, οικόμη και αν εκείνοι ταυτίζονται μαζί του.

Πώς γίνεται μια γυναίκα να γεννήσει δυο γιους
και ο ένας να είναι Έλληνας κι ο άλλος Μακεδόνας;

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η ελληνική και η μακεδονική κοινότητα της Λυουτραλίας συγκέντρωσαν την προσοχή τους στη μακεδονική διαμάχη. Τα φλέγοντα ζητήματα που αντιμετώπιζαν οι δύο κοινότητες ήταν ο αγώνας που έδινε η Δημοκρατία της Μακεδονίας για να αναγνωριστεί διεθνώς με το όνομα που προβλέπει το σύνταγμά της και ο παράλληλος, αλλά κάπως λιγότερο άμειστος, αγώνας που έδιναν οι Μακεδόνες του Αιγαίου για να τους αναγνωρίσει η ελληνική κυβέρνηση ως εθνοτική ή εθνική μειονότητα. Ειςένη την εποχή οι συζητήσεις μεταξύ Ελλήνων και Μακεδόνων στη Μεμβούρη αναπόφευκτα στρέφονταν σε ζητήματα ταυτότητας. Στους γάμους, στους ποδοσφαιρικούς αγώνες, στους χορούς των συλλόγων και στις εκδορές άρχιζαν ατέλειωτες συζητήσεις για το τι ήταν αυτό που έκανε κάποιον Έλληνα ή Μακεδόνα και για το πώς μπορούσαν να μάθουν τίνος εθνικότητας ήταν ο καθένας.

Ο Πήτερ Σαβράνης είναι Μακεδόνας, όχι Έλληνας. Άφησε το χωριό του κοντά στη Φλώρινα και ήρθε στη Μεμβούρη στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Ο Πήτερ ευχαριστείται πολύ να κάνει συζητήσεις για το Μακεδονικό Ζήτημα στα ελληνικά, στα μακεδονικά ή στα αγγλικά. Περιφρανεύεται πως μπορεί να παρουσιάσει τις θέσεις του συζητημένα, πειστικά και χωρίς εξάψεις. Ο Πήτερ μιλά συχνά για τη μακεδονική διαμάχη στα γαϊπά ότεου τοποθετεί συστάματα θέριανσης και κλιματισμού.

Μια μέρα το φθινόπωρο του 1991 ένας Ιταλός εφογλάβος του σύστησε τον Κώστα, έναν Έλληνα μαργακό που θα δούλευε μαζί του σε μια νέα οικοδομή.

«Αυτός είναι ο φίλος μου ο Πήτερ», είπε στον Κώστα ο εφογλάβος. «Είναι Μακεδόνας, όμως μιλάει ελληνικά».

Κουτίζοντάς τον χαχύροτα ο Κώστας ρώτησε τον Πήτερ σε αγγλικά με έντονη ελληνική προφορά: «Τι Μακεδόνας είσαι εσύ; Μήπως είσαι από εκείνους που κάνουν φασαρίες;»

«Όχι», απάντησε ο Πήτερ στα αγγλικά. «Απλά προσπαθούμε να προστατέψουμε τον πολιτισμό μας από την ελληνική κυβέρνηση».

«Τι πιά' να πει αυτό;» ρωτά ο Κώστας.

Ο Πήτερ είπε πως καλύτερα να τα έλεγαν στα ελληνικά.

«Από πού είσαι;» ρωτά ο Κώστας στα ελληνικά. «Είσαι από εκείνους που θέλουνε να πάρουνε τη γη μας;»

«Για στάσου μια στιγμή», λέει ο Πήτερ. «Εγώ είμαι ο Μακεδόνας. Για ποια γη μου μιλάς;»

«Καλά ελληνικά μιλάς!» λέει ο Κώστας ελαφρώς έσπληκτος.

«Βεβαίως. Μιλώ και καθαρά ελληνικά. Τα έμαθα στο σχολείο».

«Ελληνομακεδόνας είσαι».

«Όχι, Μακεδόνας».

Ο Κώστας άρχισε να αγριώνει. «Όμως δεν τους καταλαβαίνεις αυτούς τους Γιουγκοσλάβους που θέλουνε να μας πάρουνε τη γη μας».

«Όσο για τη γλώσσα μας», εξηγεί ο Πήτερ, «ο Μακεδόνας της Ελλάδας και ο Μακεδόνας της Γιουγκοσλαβίας καταλαβαίνονται τέλεια. Την ίδια γλώσσα μιλάμε. Όμως τι σε πειράζει που είμαι Μακεδόνας; Εσύ δεν είσαι Έλληνας;»

«Ναι».

«Αν εγώ σου έλεγα πως δεν είσαι Έλληνας, δεν θα μου 'λεγες να πάω να γαμηθώ;»

«Ναι».

«Το ίδιο κι εγώ. Άμα μου πεις πως δεν είμαι Μακεδόνας, σου λέω να πας να γαμηθείς».

«Όμως είσαι Ελληνομακεδόνας», επιμένει ο Κώστας.

«Έλληνας πολύτις είμαι αλλά γεννήθηκα Μακεδόνας. Κι επί μπορεί να έχεις ανιστορικό διαβατήριο, τι γεννήθηκες όμως;»

«Έλληνας».

«Το ίδιο κι εγώ. Γεννήθηκα Μακεδόνας. Αν τύχαινε πριν από εκατό χρόνια να χωρίσουνε την Ελλάδα στα τρία και να πάρουνε από ένα κομμάτι η Βουλγαρία και η Τουρκία και η Ιταλία, εσύ τι θα ήσουνα;»

«Και πάλι Έλληνας», απαντά ο Κώστας.

«Μπράβο», λέει ο Πήτερ και του δίνει το χέρι του. «Κι εγώ είμαι οκώμη Μακεδόνας. Εγώ είμαι αυτό που είμαι κι εσύ είσαι αυτό που είσαι. Αν εσύ πεις πως δεν είμαι Μακεδόνας, τότε κι εγώ θα σου πω πως δεν είσαι Έλληνας».

Η ανάλυση των αυτόχρονων θεωριών της ταυτότητας οι οποίες βελώνονται πίσω από παρόμοιες συζητήσεις επιβεβαιώνει την αξία της παρουσίασης του David Schneider (1968, 1969, 1984), ο οποίος βλέπει στο αίμα και στο νόμο δύο από τα ισχυρότερα σύμβολα που εκφράζουν την ενότητα ανθρώπων που σιμι-μερίζονται από κοινού μια ταυτότητα, είτε αυτή αφορά τον τομέα της συγγένειας είτε της θρησκείας είτε της εθνικότητας. Σύμφωνα με τον Schneider, το αίμα θεωρείται ως «φυσική ουσία», ως «επίκαιρο βιογενετικό υλικό». Πρόκειται για μια βιολογική ουσία, για ένα αντιεπιμενικό δεδομένο της φύσης, το οποίο αιονικά κάποιος όταν γεννιέται και συχνά θεωρείται πως αποτελεί μόνιμη και

αναλλοίωτη όψη της ταυτότητάς του.¹⁹ Αντιθέτως μια άλλη όψη της ταυτότητας των προσώπων είναι αυτή που καθορίζεται από το νόμο, από αυτό που ο Schneider ονομάζει «αιδία συμπεριφοράς», δηλαδή από έναν ορισμένο τρόπο συμπεριφοράς, από μια ιδιαίτερη κοινωνική σχέση η οποία εξαρτάται για τη διακρίνωσή της από την εκτέλεση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού ρόλου (1968: 21-29). Θεωρείται πως αυτή η όψη της ταυτότητας των προσώπων δεν είναι ούτε φυσική ούτε μόνιμη αλλά μπορεί να αλλάξει ή να ληξει. Στις συζητήσεις μεταξύ των Φλωρινιωτών της Μελβούρνης αυτά τα δύο πανίσχυρα σύμβολα, το αίμα και ο νόμος, μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά ως κριτήρια για να καθοριστέ η ταυτότητα ενός ανθρώπου.

Από τη σκοπιά του ελθινωίου όσο και του μακεδονικού εθνικισμού η ταυτότητα είναι κάτι που δίνεται φυσικά και βιολογικά. Καθορίζεται πρώτα και κύρια από το «αίμα» ή τη «γενιά». Αυτή η βιολογικοποιημένη αντίληψη της εθνικής ταυτότητας εκφράζεται είτε ρητά είτε μεταφορικά. Ένα άτομο ελληνικής εθνικότητας είναι Έλληνας το γένος, δηλαδή «Έλληνας ει γενετής, ει καταγωγής, από τους προγόνους του». Ένας Φλωρινιώτης που αυτοπροσδιορίζεται ως Μακεδόνας και όχι ως Έλληνας, είπε: «Η εθνικότητα δεν αγοράζεται. Τη μάνα σου δεν τη διαλέγεις. Εγώ την κληρονόμησα την εθνικότητά μου. Κληρονομιά μου είναι, γάλα της μάνας μου».

Η ίδια βιολογικοποιημένη αντίληψη της εθνικής ταυτότητας στηρίζεται επίσης σε μεταφορές οι οποίες παρουσιάζουν την προσομοιωμένη εθνική πατρίδα ως γονέα των ατόμων. Όπως είδαμε, στην Ελλάδα την αποκαλούν συχνά «Μητέρα Πατρίδα», ενώ η Μακεδονία αναφέρεται τόσο ως «Μητέρα Μακεδονία» όσο και ως «πατρίδα». Οι μακεδόνες εθνικιστές χρησιμοποιούν συχνά βιολογικές μεταφορές οι οποίες ταυτίζουν την κατηγορία της εθνικής ταυτότητας με την κατηγορία του βιολογικού είδους. Οι Φλωρινιώτες που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνας, όταν θέλουν να αρνηθούν τη νομιμότητα της ταυτότητας των συγγενών τους και των συγχωριανών τους που αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες, χρησιμοποιούν ειρώνες οι οποίες υποβάλλουν τα αμετάβλητα βιολογικά είδη: «Το στάρι είναι στάρι και το καλαμπόκι καλαμπόκι. Δεν μπορείς να τα αλλάξεις, να κάνεις το στάρι καλαμπόκι. Ακόμη κι αν το πεις καλαμπόκι και πάλι στάρι είναι. Η φύση του δεν αλλάζει». Όπως το έθεσε ένας οπαδός των Ενωμένων Μακεδόνων: «Η σφενταμιά είναι σφενταμιά. Δεν μπορείς να την μετολλάσεις με βαλανιδιά». Οι μακεδόνες εθνικιστές συχνά εξηγούν πως οι Έλληνες είναι ασύμβατοι με τους Μακεδόνας με μια παροιμία η οποία επικαλείται επίσης την αναλογία μεταξύ εθνικότητας και βιολογικών ειδών. Σχολιάζοντας τη μακροχρόνια ιστορία των συγκρούσεων και της εχθρότητας που χωρίζουν τους Έλληνες από τους Μακεδόνας, λένε «δεν μονοιάζουμε τα γίδια με τα πρόβατα».²⁰

19. Σχετικά με το αίμα ως σύμβολο της εθνικής ταυτότητας, βλ. Handler (1988: 37). Herzfeld (1992: 11, 22-47) και Just (1989).

20. Στη συγκεκριμένη παροιμία τα πρόβατα είναι οι Μακεδόνας (οι οποίοι στερεότυπα παρουσιάζονται ως πειθήνιοι και αφελείς) και τα γίδια οι Έλληνες (οι οποίοι στερεότυπα παρουσιάζονται ως έξυπνοι και πονηροί).

Οι Φλωρινιώτες που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνας υποστηρίζουν πως όλοι οι σλαβόφωνοι της βόρειας Ελλάδας είναι «στην πραγματικότητα» Μακεδόνας και όχι Έλληνες, επειδή μητρική τους γλώσσα είναι τα μακεδονικά και όχι τα ελληνικά. Αντιπαράβαλλον το «φυσικό» περιβάλλον στο οποίο έμαθαν τα μακεδονικά –στο σπίτι, στην οικογένεια, μιλώντας με τους γονείς τους, με τους παππούδες τους ή τις γιαγιάδες τους– με το «τεχνητό» περιβάλλον του εκπαιδευτικού συστήματος στο οποίο έμαθαν τα ελληνικά. Οι πραγματικοί Έλληνες, λένε, δεν έχουν γιαγιάδες και παππούδες που μιλούν μακεδονικά. Επίσης προσπαθούν να υπονομεύσουν τη νομιμότητα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας των σλαβόφωνων λέγοντας στα μακεδονικά «εμείς είμαστε Έλληνες» (*Nie sme Grci*), ή «είμαστε έξυπνοι εμείς οι Έλληνες» (*Nie Grci sme έξυπνοι*). Από τη μακεδονική εθνικιστική σκοπιά και αιδία και από την ελληνική, αυτοί οι άνθρωποι φαίνονται αντιφατικοί και η εθνικότητά τους ύποπτη, από τη σκοπιά όμως του ανθρωπολόγου η επιλογή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας από ανθρώπους που ζουν στην Ελλάδα αλλά μιλούν μακεδονικά και όχι ελληνικά είναι εξίσου νόμιμη με την επιλογή της μακεδονικής εθνικής ταυτότητας από ανθρώπους οι οποίοι σε μια προηγούμενη φάση της ζωής τους αυτοπροσδιορίζονταν ως Έλληνες.

Την αντίθεση μεταξύ της «αυθεντικής» εθνικής ταυτότητας κάποιου, η οποία του δίνεται βιολογικά τη στιγμή της γέννησης, και της «τεχνητής» εθνικής ταυτότητας την οποία κατά κάποιον τρόπο αποκτά σε κάποιο μεταγενέστερο σημείο της ζωής του, αποδίδει το χιουμοριστικό αλλά και πικρόχολο σχόλιο που πήρε το αυτί ενός Μακεδόνα της Μελβούρνης ενώ επισκεπτόταν το χωριό του στη Φλώρινα. Μια Νοτιοελλαδίτισσα παντρεμένη με έναν ντόπιο Μακεδόνα του χωριού είπε σε κάποιους στο καφενείο: «Δεν είμαστε πραγματικοί Έλληνες εσείς». Ένας ντόπιος γέρος της απάντησε: «Ναι, εσύ είσαι Ελληνίδα με ορμόνες. Εμείς γίναμε Έλληνες με ενέσεις». Αυτή η αυτοϊσοτιμητική υπονόμηση της εθνικής ταυτότητας των σλαβόφωνων ντόπιων Μακεδόνων οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες θυμίζει την αναφορά του Κωφού (1989: 259) στους Μακεδόνας, πως πρόκειται για ανθρώπους οι οποίοι «ανοσοποιήθηκαν με τη “μακεδονική” εθνική ιδεολογία». Επίσης μπορούμε να παραλληλίσουμε τις αναφορές των μακεδόνων εθνικιστών στους Γραικομάνοους, πως υποφέρουν από «μια αρρώστια που επιβάλλεται στο μυαλό» και ως «έναν καρκίνο μέσα στη μακεδονική εθνότητα» (Στόχος, 15 Απριλίου 1992, σ. 4, 6), με την αξιοποίηση ειρώνων της κληνικής παθολογίας από τον Κωφό και ειδικότερα με την εισαγωγή της «μετάλλαξης» με την οποία περιγράφει την ανάπτυξη της μακεδονικής εθνικής συνείδησης.²¹

Η ιδέα πως η εθνική ταυτότητα είναι ένα φυσικό, βιολογικό δεδομένο, είναι βασικό δόγμα της ελληνικής όσο και της μακεδονικής εθνικιστικής ιδεολογίας,

21. Σχετικά με τις παραπάνω ειρώνες, βλ. στο Δεύτερο Κεφάλαιο. Βλ. επίσης την εικόνα του Παπαδόπουλου, για τους εχθρούς της Ελλάδας ως «καρκινώματα», στο 116-ο Κεφάλαιο, σημ. 4.

αυτές συζητήσεις όμως των Φλωρινιωτών της Μεμβούχνης για το αν είναι στην πραγματικότητα Έλληνες ή Μακεδόνες, εκείνοι που υποστηρίζουν συχνότερα αυτήν τη θέση είναι όσοι αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες. Από την άλλη πλευρά φαίνεται οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες, κλίνουν πολύ περισσότερο προς το επιχειρήμα πως η εθνική ταυτότητα καθορίζεται από αυτό που ο Schneider ονόμασε «ωάδρια συμπεριφορές», δηλαδή από μια συγκεκριμένη σχέση με το ελληνικό κράτος στην οποία εισέρχονται οι άνθρωποι καθώς κοινωνικοποιούνται στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας. Μέσω αυτής της διαδικασίας κοινωνικοποίησης οι άνθρωποι αναπτύσσουν την αφοσίωση προς το ελληνικό κράτος καθώς και την αίσθηση πως ανήκουν στο ελληνικό έθνος. Εφόσον θεωρείται δεδομένη η ταύτιση του ελληνικού κράτους και του ελληνικού έθνους, η νομική σχέση η οποία υπάρχει μεταξύ του ελληνικού κράτους και του ελληνικού κράτους, η οποία συμπεριλαμβάνει την εκτέλεση ενός ορισμένου κοινωνικού ρόλου, εξισώνεται με τη συμμετοχή στο ελληνικό έθνος. Με άλλα λόγια, όσοι είναι Έλληνες πολίτες, πρέπει να έχουν ελληνική ταυτότητα. Όσοι ανατράφηκαν στην ελληνική κοινωνία, πρέπει να είναι Έλληνες.²²

Οι Φλωρινιώτες της Μεμβούχνης οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες συχνά υποστηρίζουν πως οι συγγενείς και οι συγγενισμένοι τους που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες, δεν μπορούν «στην πραγματικότητα» να είναι Μακεδόνες, αφού δεν υπήρξε ποτέ μακεδονικό κράτος. Όταν ένας Έλληνας λέει σε ένα Μακεδόνα: «Δεν μπορεί να είσαι Μακεδόνας αφού δεν υπάρχει τέτοιο κράτος», εννοεί πως αφού δεν υπάρχει μακεδονικό κράτος ως νομική οντότητα και αφού δεν υπάρχει μακεδονική υπηκοότητα ως νομική σχέση, δεν μπορεί να υπάρχει ούτε μακεδονικό έθνος ούτε μακεδονική εθνική ταυτότητα.²³ Με δεδομένη την ταύτιση έθνους και κράτους στην ελληνική εθνικιστική ιδεολογία, η άρνηση της Ελλάδας να αναγνωρίσει τη Δημοκρατία της Μακεδονίας ως ανεξάρτητο κράτος μπορεί να θεωρηθεί ισοδύναμη της άρνησής της να αναγνωρίσει την ύπαρξη της μακεδονικής εθνικής ταυτότητας.

Η επιχειρηματολογία του ελληνικού εθνικισμού είναι ευθύτερι όταν υποστηρίζει πως οι Φλωρινιώτες, οι οποίοι γεννήθηκαν και ανατράφηκαν στην Ελλάδα, δεν μπορεί παρά να έχουν ελληνική εθνική ταυτότητα. Κάποιος που αυτοπροσδιορίζεται ως Έλληνας είτε σε μια περίπτωση: «Στην Ελλάδα γεννήθηκα, στην Ελλάδα πήγα στο σχολείο, στην Ελλάδα πιστεύω και δεν αλλάζω».

22. Ορισμένοι Φλωρινιώτες ορίζουν την εθνική ταυτότητα ως παράγωγο της κοινωνικοποίησης και της αλληλεγγύης μάλλον παρά του κράτους, λέγοντας: «Είμαι αυτό που σου έμαθαν οι γονείς σου να είσαι».

23. Αυτό το επιχειρήμα, βεβαίως, αγνοεί το γεγονός πως μπορούν να υπάρξουν, και όπως υπάρχουν, έθνη τα οποία δεν έχουν κράτη που να χρησιμοποιούν ως εθνικές πατρίδες τους (οι Παλαιστίνιοι και οι Κούρδοι είναι τα προφανή παραδείγματα), καθώς και το γεγονός πως η Δημοκρατία της Μακεδονίας προϋπέθεσε ως ομόσπονδη δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, με την κατάρτησή της, το εκτακτικό της σύμφωνο, τη σημασία της και την εθνικότητα της από το 1991 η Δημοκρατία της Μακεδονίας ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος.

Κάποιος άλλος έφαισε μια ατέριμονη και κουραστική συζήτηση λέγοντας: «Από την Ελλάδα είμαστε, άρα είμαστε Έλληνες. Τελεία και παύλα».

Ειδικότερα, όσοι έχουν ελληνική εθνική ταυτότητα υποστηρίζουν συχνά ότι πολλοί Φλωρινιώτες που ισχυρίζονται πως είναι Μακεδόνες, αναγκαστικά είναι Έλληνες: αφού έχουν ελληνικά και όχι μακεδονικά ονόματα, αφού γεννήθηκαν στην ελληνική και όχι στη μακεδονική εκκλησία, αφού ξέρουν να διαβάζουν καλά την ελληνική και όχι τη μακεδονική γλώσσα, και τέλος αφού όλοι τους έχουν ελληνικά και όχι μακεδονικά διαβατήρια. Η *Australinn Macedonian Weekly* είχε μια στήλη τον Σεπτέμβριο του 1988, με τίτλο «Μύθοι της μακεδονικής ιστορίας», όπου ανασκευάζει αυτά τα επιχειρήματα. Παρατηρούσε πως πολλοί Μακεδόνες του Λιγαίου είχαν ελληνικά ονόματα και ήξεραν να διαβάζουν καλά τα ελληνικά εξαιτίας της αφομοιωτικής πολιτικής της ελληνικής κυβέρνησης και είχαν ελληνικά διαβατήρια επειδή ήταν Έλληνες υπήκοοι, αλλά η υπηκοότητα δεν καθορίζει την εθνότητα ή την εθνική ταυτότητα.

Όταν ακούνε πως είναι Έλληνες επειδή ήρθαν στην Αυστραλία με ελληνικά διαβατήρια, πολλοί φλωρινιώτες μετανάστες οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες απαντούν απλώς: «Όχι, Μακεδόνες είμαστε με ελληνικά διαβατήρια». Ωστόσο αυτή η σκόρπια ποτέ δεν πείθει όσους έχουν ελληνική εθνική συνείδηση πως είναι δυνατό να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Οι πιο εύλωτοι Μακεδόνες απαντούν συχνά: «Λες πως είμαστε Έλληνες επειδή γεννηθήκαμε στο ελληνικό κράτος. Δηλαδή ο παππούς σου ήταν Τούρκος επειδή γεννήθηκε στο τουρκικό κράτος;» Κάποιος Μακεδόνας γελοιοποίησε το ελληνικό επιχειρήμα ρωτώντας ρητορικά: «Δηλαδή, αν γεννηθείς στο στάβλο, είσαι βόδι;» Η δύναμη τέτοιων απαντήσεων βρίσκεται στο ότι δείχνουν πως επειδή κάποιος γεννήθηκε στην επικράτεια ενός ορισμένου κράτους και συνεπώς είναι πολίτης του, αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά πως ανήκουν στο έθνος που ταυτίζεται με αυτό το κράτος.²⁴

Πόσο συνδέεται η ανάλυση του Schneider για τα σύμβολα του αίματος και του νόμου με τον τρόπο που κατασκευάζουν την εθνική ταυτότητα οι νεόποιοι Μακεδόνες από τη Φλώρινα, το δείχνουν καθαρά οι αναλογίες τις οποίες επικαλούνται συχνά μεταξύ της «πραγματικής» εθνικής ταυτότητας και της «πραγματικής» μητέρας κάποιου. Ο Σαμ, από ένα χωριό της Φλώρινας, ο οποίος αυτοπροσδιορίζεται ως Έλληνας, σε ένα πικνίκ του συλλόγου του χωριού του στη Μεμβούχνη είπε: «Το αίμα μου μακεδονικό είναι. Πραγματική μητέρα μου είναι η Μακεδονία. Όμως με υιοθέτησε η Ελλάδα. Και δεν φτύνεις τη μάνα που σε ανάθρεψε». Αντιμέτωπος με μια καθαρή επιλογή, μεταφορικά μιλώντας, μεταξύ μιας συγγενούς με την οποία τον συνδέει το αίμα και μιας άλλης με την οποία τον συνδέει ο νόμος, ο Σαμ διάλεξε να μείνει πιστός στη νομική σχέση και στη μητέρα που τον υιοθέτησε. Έτσι εξηγεί το γεγονός ότι έχει ελληνική εθνική ταυτότητα.

24. Πρέπει να διακρίνουμε τον «κόπο», που εδώ ταυτίζεται με τη «χώρη καταγωγής» και θεωρείται προοριστικό στοιχείο της υπηκοότητας, από τον τόπο με την έννοια του χώματος και της γης, που παρουσιάζεται στις βιολογικές μεταφορές της εθνικής ταυτότητας ως ένα είδος «ριζώματος» (βλ. Malkki 1992, Bottomley και Lechte 1990).

Ο Τεντ Γιαννάς χρησιμοποίησε την ίδια μεταφορά της υιοθεσίας για να εξηγήσει πώς αντιλήφθηκε μεγάλος πια ότι ήταν Μακεδόνας έστω και αν είχε περάσει όλη τη ζωή του ως Έλληνας: «Ένωσα σαν να ήμουν υιοθετημένος και να ξανάβρωσα τους αληθινούς γονείς μου. Όλη μου η ζωή ήταν ψέμα. Γενίτσαρος ήμουν. Πρώδωρα το λαό μου». Αντίθετα από τον Σαμ, ο Τεντ Γιαννάς προτίμησε μεταφορικά τη σχέση του με τους βιολογικούς γονείς του. Έτσι δικαιολόγησε τη μακεδονική εθνική ταυτότητα την οποία ανακάλυψε πρόσφατα.

Όπως δείχνουν τα παραπάνω παραδείγματα, οι Φλωρινιώτες της Μελβούρνης μπορούν να αποφασίσουν αν είναι Έλληνες ή Μακεδόνες είτε επικαλούμενοι την ύπαρξη «δεσμών αίματος» είτε επικαλούμενοι την ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων. Συνεπώς σε αυτή την περίπτωση, η εθνική ταυτότητα είναι ζήτημα επιλογής, αυτοπροσδιορισμού, αυτοχαρακτηρισμού. Σηζητώντας την εθνική ταυτότητα, οι φλωρινιώτες μετανάστες αναγνωρίζουν πως παίζουν ρόλο η συνειδητή επιλογή και η ατομική απόφαση, αλλά μόνο μέχρι ένα βαθμό. Λένε για όσους έχουν ελληνική εθνική ταυτότητα πως «θέλουν» την Ελλάδα ή «πιστεύουν» στην Ελλάδα. Για όσους έχουν μακεδονική εθνική ταυτότητα λένε πως «θέλουν» τη Μακεδονία ή τα Σκόπια, ή «πιστεύουν» σε αυτά. Επίσης οι μεν και οι δε περιγράφονται ως εκείνοι που βρίσκονται «στην ελληνική πλευρά» ή «στη μακεδονική πλευρά», σαν να ανήκουν στη μία ή στην άλλη «πολιτική παράταξη». Αυτή η ορολογία υποδηλώνει πως είναι ζήτημα συνειδητής πολιτικής επιλογής το αν θα αυτοπροσδιοριστούν ως Έλληνες ή Μακεδόνες. Οι φλωρινιώτες μετανάστες είναι Έλληνες ή Μακεδόνες επειδή διαλέγουν να είναι Έλληνες ή Μακεδόνες.

Οι Μακεδόνες που συμμετέχουν στην κίνηση για τα μακεδονικά ανθρώπινα δικαιώματα στην Αυστραλία, τείνουν περισσότερο να παραδεχτούν πως η εθνική ταυτότητα είναι ζήτημα αυτοχαρακτηρισμού. Έχουν επιηρεαστεί τόσο από τον πολιτισμικό λόγο της Αυστραλίας, όπου δηλώνεται σαφώς πως η εθνοτική ταυτότητα είναι ζήτημα αυτοχαρακτηρισμού, όσο και από το λόγο των διεθνών οργανισμών ανθρώπινων δικαιωμάτων όπως είναι τα Ηνωμένα Έθνη ή η Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, οι οποίοι θεωρούν ζήτημα ατομικής επιλογής το αν θα ανήκει κανείς σε μια εθνική μειονότητα.²⁵ Μια τέτοια προσέγγιση στο ζήτημα της εθνοτικής και της εθνικής ταυτότητας, αντίθετα από την ουσιοκρατική προσέγγιση η οποία χαρακτηρίζει τόσο έντονα τις περισσότερες εθνικιστικές ιδεολογίες, εξυπηρετεί καθαρά τα συμφέροντα των Μακεδόνων στον αγώνα τους να αναγνωριστούν διεθνώς ως έθνος και ως εθνοτική ή εθνική μειονότητα στην Ελλάδα όσο και στον Καναδά και στην Αυστραλία.

Ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις η αναγνώριση της αυτοχαρακτηριστικής φύσης της εθνικής ταυτότητας δεν αποτελεί παρά μία εξωτερική εκδήλωση σεβασμού, η οποία εγκαταλείπεται αμέσως υπέρ μιας πιο εθνικιστικής προσέγγισης.

25. Βλ. για παράδειγμα την Τελική Πράξη της Συνόδου της Κοινοτήτας της Διάσκεψης για την Ανθρώπινη Διάσταση της ΔΑΣΕ, η οποία δημοσιεύτηκε στο United States Commission on Security and Cooperation in Europe (1990).

Κάποιος που συμμετείχε στη μακεδονική κίνηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Μελβούρνη, μιλούσε ως εξής για ένα συγχωριανό του που αυτοπροσδιοριζόταν ως Έλληνας: «Τον Τοιμ τον σέβομαι γι' αυτό που πιστεύει πως είναι. Έχει το δικαίωμα να πιστεύει ότι θέλει και αυτός πιστεύει πως είναι Έλληνας. Όμως στην πραγματικότητα είναι Μακεδόνας όπως είμαστε όλοι μας». Ένας άλλος φλωρινιώτης μετανάστης, επίσης αναμειγμένος στη μακεδονική κίνηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, έβλεπε σε ένα συγχωριανό του, ο οποίος ζητά αυτοπροσδιοριζόταν ως Έλληνας, μια υποκείμενη, βιολογικά δεδομένη μακεδονική εθνική ταυτότητα: «Την έχει στο αίμα του όσο κι αν δεν τη θέλει».

Την ίδια τάση, να αντικαταβάλλουν τις πεποιθήσεις των αγθρώπων και τις δηλώσεις τους γι' αυτό που είναι με αυτό που είναι «στην πραγματικότητα», έχουν επίσης οι Φλωρινιώτες οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες. Αυτή την αντίθεση εξέφρασε έμμεσα μια γυναίκα η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως Ελληνίδα και διδάσκει ελληνικά σε ένα δημοτικό της Μελβούρνης, λέγοντας: «Ξέρω Έλληνες από τη Φλώρινα που λένε πως δεν είναι Έλληνες». Η δικιά της γνώση ήταν Έλληνες κατά κάποιον τρόπο ήταν σημαντικότερη και νομιμότερη από τις δικές τους διαβεβαιώσεις πως δεν ήταν Έλληνες. Ένας άλλος φλωρινιώτης μετανάστης, ο οποίος αυτοπροσδιοριζόταν ως Έλληνας, εξέφρασε ως εξής αυτή την αντίθεση: «Τη συνειδησή σου μπορείς να την αλλάξεις, όμως αυτό που είσαι πραγματικά δεν μπορείς να το αλλάξεις. Ο γιος μου μπορεί να έχει αυστραλέζικη συνείδηση, όμως δεν μπορεί να είναι Αυστραλός. Μπορεί να νιώθει Αυστραλός, όμως να γίνει Αυστραλός δεν μπορεί... Κάποιος που πήγε στα Σκόπια μετά τον Εμφύλιο μπορεί να αλλάξει συνείδηση. Τώρα πιστεύει εκεί. Τώρα έχει σλαβική συνείδηση. Όμως Μακεδόνας να γίνει, δεν μπορεί. Έλληνας είναι».

Επειδή όλοι οι ντόπιοι Μακεδόνες της Φλώρινας παραδέχονται το γεγονός πως ανήκουν στην ίδια εθνοτική ομάδα, πιστεύουν πως πρέπει επίσης να έχουν όλοι τους την ίδια εθνική συνείδηση. Όσοι έχουν μακεδονική εθνική συνείδηση, πιστεύουν πως όλοι οι ντόπιοι Μακεδόνες είναι Μακεδόνες, ενώ όσοι έχουν ελληνική εθνική συνείδηση πιστεύουν πως όλοι οι ντόπιοι Μακεδόνες είναι Έλληνες. Τα μέλη και των δύο ομάδων απορρίπτουν εξίσου ως λάθος και ως μη νόμιμη την ταυτότητα με την οποία αυτοχαρακτηρίζεται οποιουδήποτε δικηρύσει μια ταυτότητα διαφορετική από τη δική τους.

Οι Μακεδόνες δικαιολογούν την αίσθησή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας με την οποία αυτοχαρακτηρίζονται οι συγχωριανοί τους υποστηρίζοντας πως έχει ως κίνητρο το φόβο και πως είναι παράγωγη της αφομοιωτικής πολιτικής που εφαρμόζει η ελληνική κυβέρνηση από το 1913 και μετά. Όπως το έθεσε ένας Μακεδόνας: «Τους ανάγκασαν να γίνουν Έλληνες». Ένας από τους επικεφαλής της κίνησης για τα μακεδονικά ανθρώπινα δικαιώματα στη Μελβούρνη είτε πως σε μια ανοιχτή κοινωνία όπως είναι η Αυστραλία, όπου οι άνθρωποι διαλέγουν ελεύθερα όποια ταυτότητα θέλουν, η εθνική ταυτότητα με την οποία αυτοχαρακτηρίζονται αντιστοιχεί στη βιολογικά δεδομένη εθνική ταυτότητα τους. Ωστόσο όπου έγιναν συνειδητές προσπάθειες για

να ξεριζωθεί μια εθνοτική ομάδα, εκεί η εθνική ταυτότητα με την οποία αυτοχαρακτηρίζονται οι άνθρωποι δεν αντιστοιχεί στη βιολογικά δεδομένη εθνική ταυτότητά τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις η «πραγματική» ταυτότητα των ανθρώπων δεν καθορίζεται από τον αυτοχαρακτηρισμό αλλά τη βιολογία.

Με παρόμοιο τρόπο δικαιολογούν επίσης οι Έλληνες την απόρριψη της μακεδονικής εθνικής ταυτότητας όταν αυτοχαρακτηρίζονται με αυτήν οι Φλωρινώτες. Υποστηρίζουν πως πρόκειται για μια συνειδητή επιλογή η οποία συχνά έχει ως κίνητρο την πίεση των ντόπιων «Σκοπιανών» ή το οικονομικό συμφέρον. Τα μακεδονικά ανθρώπινα δικαιώματα, λένε, έγιναν μεγάλη επιχείρηση. Όσοι αγωνίζονται γι' αυτά, συγκαταλέγονται πολύ χροίμα από την κοινότητα και το ξεδεύουν χωρίς να δίνουν λογαριασμό. Όμως μια Μακεδόνισσα από τη Φλώρινα, η οποία τελείωσε το πανεπιστήμιο στη Μελβούρνη, απορρίπτει οριστικά την ιδέα πως η μακεδονική της ταυτότητα είναι ζητήματα συνειδητής επιλογής. «Εκείνο που αγνοούν οι Έλληνες στο λαό μου είναι το δικαίωμα να είναι αυτό που είναι, όχι αυτό που θέλει να είναι. Δεν διάλεξα να γίνω Μακεδόνισσα. Είμαι Μακεδόνισσα επειδή γεννήθηκα στην οικογένεια που γεννήθηκα και στον τόπο που γεννήθηκα. Δεν είμαι Μακεδόνισσα από καμιά δική μου πολιτική πράξη». Συνεπώς, τόσο η ελληνική όσο και η μακεδονική εθνικιστική σκοπιά γενικά απορρίπτουν την εθνική ταυτότητα η οποία προκύπτει από τον αυτοχαρακτηρισμό των ατόμων μέσω μιας συνειδητής πολιτικής επιλογής, προς όφελος μιας υποστασιοποιημένης και βιολογικά οριζωμένης αντίληψης της εθνικής ταυτότητας.

Η εθνική ταυτότητα κάποιου μπορεί να οριστεί ως βιολογικά καθορισμένη ή ως επίκτητη μέσω μιας διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Επίσης η εθνική ταυτότητα με την οποία αυτοχαρακτηρίζεται κανείς, είτε επικαλείται τη βιολογία είτε την κοινωνικοποίηση, μπορεί να γίνει δεκτή ως έχει ή να απορριφθεί υπέρ κάποιης άλλης ταυτότητας, βλαπτικής σε μια διαφορετική αρχή. Συνεπώς το ερώτημα αν οι ολασβόφωνοι της βόρειας Ελλάδας είναι Έλληνες ή Μακεδόνες δεν έχει τελειωμό απάντηση. Οι Φλωρινώτες δεν πρόκειται να πείσουν να συζητούν για τα διάφορα κριτήρια της εθνικής ταυτότητας: το αίμα, τη γενιά, τη γλώσσα, την παιδεία, τη συνείδηση, τα φρονήματα και τα διαβήματα. Γονείς και παιδιά, γυναίκες και άντρες, αδελφοί και αδελφές, θα συνεχίσουν να διαφωνούν για το τι είναι στην πραγματικότητα.

Στο χορό ενός χωριού, στη Μελβούρνη, κάποιος που αυτοπροσδιοριζόταν ως Μακεδόνας και όχι ως Έλληνας μου είπε μια ιστορία για δυο αδέρφια από τη Φλώρινα. Μετά τον Εμφύλιο ο ένας εγκαταστάθηκε στη Γιουγκοσλαβία, ενώ ο άλλος έμεινε στην Ελλάδα. Τελικά και οι δυο βρέθηκαν στην Αυστραλία, ο ένας με Γιουγκοσλαβικό διαβατήριο και ο άλλος με ελληνικό. Εκεί ζούσαν μαζί με τη μητέρα τους στο ίδιο σπίτι, στη Μελβούρνη. Δεν έπαθαν να μιλάμε τον αφορμό ο ένας πίστευε πως ήταν Έλληνας και ο άλλος πίστευε πως ήταν Μακεδόνας. Τελικά πήγαν να ρωτήσουν τη μητέρα τους: Πώς γίνεται μια γυναίκα να κάνει δυο γιους και ο ένας να είναι Έλληνας και ο άλλος Μακεδόνας;

Ο αφηγητής δεν μου είπε τι τους απάντησε η μητέρα. Μου έδωσε όμως τη

δική του απάντηση στο ερώτημα. «Τέτοιο πράγμα δεν γίνεται». Μου είπε με έμφραση: «Από το αίμα τους, από το γένος τους, είναι και οι δύο Μακεδόνες».

Είμαι βέβαιος πως αν ο αφηγητής της ιστορίας αυτής ήταν Έλληνας και πάλι θα έλεγε πως δεν γίνεται η ίδια γυναίκα να γεννήσει έναν Έλληνα και ένα Μακεδόνα, αλλά βεβαίως τότε και οι δύο αδελφοί θα ήταν Έλληνες. Λατόφορο εγώ, ως ανθρωπολόγος, δίνω διαφορετική απάντηση στο ερώτημα. Πιστεύω πως είναι δυνατό μια γυναίκα να γεννήσει έναν Έλληνα και ένα Μακεδόνα. Είναι δυνατόν ακριβώς επειδή οι Έλληνες και οι Μακεδόνες δεν γεννιούνται αλλά γίνονται. Με άλλα λόγια οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι βιολογικά δεδομένες αλλά κατασκευάζονται κοινωνικά.

Μακεδονικές ζωές

Όταν πρόκειται να αρθρώσουν την αίσθηση της εθνικής ταυτότητάς τους, οι ντόπιοι Μακεδόνες που μετανάστευσαν από τη Φλώρινα στην Αυστραλία μπορούν να υποστηρίξουν διάφορες θέσεις. Μερικοί δηλώνουν ανοιχτά και απερίφραστα πως είναι Έλληνες, άλλοι πως είναι Μακεδόνες. Τέλος υπάσχονται και άλλοι οι οποίοι αποφεύγουν να αποδώσουν στους εαυτούς τους οποιαδήποτε από αυτές τις αλληλοαποκλειόμενες εθνικές ταυτότητες και προσπαθούν να παραμείνουν ουδέτεροι σε ένα εξαιρετικά πολιτικοποιημένο περιβάλλον. Πρόκειται για μια πραγματικά δύσκολη πρόκληση επειδή ο «Έλληνας» και ο «Μακεδόνας» είναι πανταχού παρούσες κατηγορίες εθνικής ταυτότητας στον πολυπολιτισμικό λόγο της Αυστραλίας όσο και κατηγορίες εθνικής ταυτότητας στον εθνικιστικό λόγο των Βαλκανίων.

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία με την οποία σχηματίζεται η ταυτότητα των Φλωρινωτών της Αυστραλίας. Η βαλκανική ιστορία, η πολιτική ζωή του χωριού, η οικογενειακή κατάσταση και η βιογραφία του καθενός παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτή την περίπλοκη διαδικασία. Μπορεί κανείς να αυτοπροσδιορίζεται ως Έλληνας για διάφορους λόγους. Μπορεί να προέρχεται από ένα χωριό που υποστήριξε τον πατριάρχη στις αρχές του αιώνα ή από μια οικογένεια η οποία υποστήριξε την ελληνική κυβέρνηση στον Εμφύλιο. Μπορεί να γεννήθηκε σε πλούσια οικογένεια ή να μεγάλωσε μέσα στην πόλη της Φλώρινας ή απλώς να ήταν το μικρότερο παιδί της οικογένειας και να μιλούσε ελληνικά στο σπίτι επειδή τα αδέρφια του πήγαιναν ήδη στο σχολείο. Μπορεί να έφυγε από την Ελλάδα μεγάλος παιδί και αφού πρώτα κοινωνικοποιήθηκε πλήρως στην ελληνική εθνική κοινωνία μέσω του γυμνασίου και του λυκείου ή του στρατού. Εναλλακτικά μπορεί να ανήκει σε ένα επάγγελμα το οποίο ασκείται ευκολότερα στο πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας της Μελβούρνης, με το μεγάλο ιδιωτικό εκπαιδευτικό σύστημά της και τη στερεά εδραιωμένη επαγγελματική και χειρωνακτική ελίτ της. Μπορεί με το γάμο να μπήκε σε μια οικογένεια με έντονη αίσθηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Ή τέλος μπορεί να φοβάται πως αν αυτοπροσδιοριστεί δημόσια ως Μακεδόνας,